

RAZPRAVE

GEOGRAFIJA OBMEJNOSTI, ČEZMEJNE REGIJE IN OBLIKE ČEZMEJNE POVEZANOSTI

AVTOR

Milan Bufon

Naziv: dr., mag., univerzitetni diplomirani geograf in etnolog, docent

Naslov: Oddelek za geografijo Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani, Aškerčeva cesta 2, SI – 1000 Ljubljana, Slovenija

E-pošta: milan.bufon@zrs-kp.si

Telefon: 01 241 12 48

Faks: 01 425 93 37

UDK: 910.1:32(497.4)

COBISS: 1.02

IZVLEČEK

Geografija obmejnosti, čezmejne regije in oblike čezmejne povezanosti

Članek obravnava problematiko geografije obmejnosti v kontekstu sodobne politične geografije, njenih raziskovalnih interesov in metod, glavne značilnosti in tipe obmejnih oziroma čezmejnih regij ter različne organizacijske oblike tako imenovanih »evroregij«. V zaključku poda še doprinos slovenske geografije obmejnosti pri preučevanju čezmejne povezanosti.

KLJUČNE BESEDE

politična geografija, geografija obmejnosti, čezmejne regije, čezmejna povezanost

ABSTRACT

Geography of border landscapes, cross-border regions and forms of cross-border co-operation

The article presents some basic features of the geography of border landscapes in the context of modern political geography, its research interests and methods, main characteristics and typology of border areas and cross-border regions, and different organizational forms of the so-called »Euro-regions«. The article concludes with a review of the contribution of the Slovene geography to the study of cross-border co-operation.

KEY WORDS

political geography, geography of border landscapes, cross-border regions, cross-border co-operation

1. Uvod

Ob meji kot izrazito linearnem prostorskem in družbeno-političnem pojavu, ki je v preteklosti igral vlogo politično-strateške izolinije, se je v politični geografiji postopoma uveljavil tudi nov geografski pojem »obmejnih območij«, saj je bilo očitno, da se mora interes političnih geografov usmeriti k raziskovanju tako širših geopolitičnih aspektov političnih odločitev in posegov v prostor, ki jih uveljavljanje in spreminjanje političnih meja tako dobro reprezentira, kakor družbenih in prostorskih efektov, ki jih imajo meje v dani regionalni stvarnosti. V prostorskem smislu zato sodobna politična geografija preučuje meje, ker te označujejo teritorialno dimenzijo političnih organizacij in sistemov, a vplivajo tudi na oblikovanje posebnih obmejnih prostorov, ki niso le različni glede na različno naravo politične meje, ampak se tudi spreminjajo glede na premike v mejni lokaciji ter na mejno funkcionalno dinamiko oziroma njeno večjo ali manjšo prepustnost. Pomen geografije obmejnosti je torej zlasti v tem, da je meje začela obravnavati ne le v sklopu politično-strateških in politično-zgodovinskih obravnav, temveč jih je postavila v sklop raziskovanja procesov znotraj obmejnih regij in tu prisotnih družbenih prostorov.

Čeprav je že nekaj avtorjev poskusilo podrobneje določiti nove naloge politične geografije na tem področju in metodologijo raziskovanja v *geografiji obmejnosti*, pa ostaja večina prispevkov, ki obravnavajo regionalne aspekte mejnih območij ali efekte meja v družbenem prostoru, tako v teoretičnem kot metodološkem pogledu dokaj heterogena. Zelo malo je zlasti komparativnih študij, ki bi pripomogle k odkrivanju in definiranju temeljnih procesov v obmejnih regijah; bolj ko so se raziskovalci poglobljali v analizo teh regij, bolj prepletena in kompleksna je postajala mreža dejavnikov, efektov in procesov, ki zaznamujejo strukturo in dinamiko razvoja obmejnih prostorov, saj slednji nista le rezultat součinkovanja različnih faktorjev in elementov na kulturnem, družbenem, ekonomskem in političnem področju na meddržavnem nivoju, ampak izražata tudi odnos med lokalno skupnostjo in odgovarjajočim centrom ter odnos med samima obmejnima lokalnima skupnostima. Končno gre poudariti še dejstvo, da je ravno zaradi razlik, ki jih meja vnaša v organizacijo obmejnih prostorov, zelo težko opraviti neko enovito analizo obmejnih območij, saj se tako tipologija kot metodologija zbiranja statističnih podatkov običajno dokaj razlikujeta na eni ali drugi strani meje. Tudi to dejstvo je pripomoglo k temu, da v dosedanji literaturi geografije obmejnosti prevladujejo dela, ki obravnavajo le obmejna območja, vključena v posamezne države, in le redkokdaj posegajo tudi prek politične meje v odkrivanje in opredeljevanje tako imenovanih čezmejnih regij.

2. Teorija in raziskovalne izkušnje geografije obmejnosti

V splošnem lahko raziskovalne teme, ki jih zajema geografija obmejnosti, delimo v dve skupini: na eni strani so opravljene raziskave poglobljale razne makroregionalne in teoretične aspekte pojava meje v prostoru, na drugi pa empirično obravnavale posamezne regionalne stvarnosti.

2.1. Meje kot ovire v prostorski komunikaciji

Raziskave prvega tipa, ki mejo obravnavajo v *linearnem smislu*, so pogostejše zlasti v angleško govorečem okolju. Sledč Hägerstrandovemu socialno-kvantitativnemu konceptu (Hägerstrand 1968) se je na primer v skandinavskih državah in severni Ameriki razvila posebna raziskovalna metodologija, ki je meje v najširšem smislu obravnavala kot ovire širjenju inovacij. Podobno so o mejah razmišljali Deutschevi učenci pri preučevanju informacijskega pretoka (Deutsch 1953), medtem ko so spet drugače pojem meje razvijali v lokacijskem pogledu ekonomski geografi in zagovorniki kvantitativne geografije pri analizah raznih geografskih omrežij. Lösch je na primer že leta 1931 raziskal ekonomski prostorski vpliv teksškega mesta El Paso na obeh straneh meje med Združenimi državami in Mehiko

(Lösch 1940). Na ta izhodišča so se nato naslonili še nekateri v politično geografijo izraziteje usmerjeni ameriški raziskovalci: Boggs v štiridesetih letih (Boggs 1940), Mackay v petdesetih (Mackay 1958) ter Reynolds in McNulty v šestdesetih (Reynolds in McNulty 1971). Mackay je ugotovil, da je število telefonskih klicev med francoskim in angleškim delom Kanade oziroma med mesti Quebec in Ontario petkrat do desetkrat manjše od števila klicev med posameznimi mesti znotraj obeh pokrajin, a kar petdesetkrat manjše od števila klicev med Quebecom in Združenimi državami. Reynolds in McNulty pa sta uvedla v ameriško politično geografijo funkcionalni pristop do preučevanja meja in pri tem ugotovila, da »... osebe, ki živijo ob meji, toda daleč od mejnih prehodov, težje vključujejo čezmejna območja v svoj akcijski prostor kakor osebe, ki živijo v njihovi bližini, saj so funkcionalno bolj oddaljene od sosednjega območja in zato manj dostopne za medosebno čezmejno širjenje informacij, prav tako je za te osebe tudi funkcionalna oziroma dojeta razdalja do sosednjega območja večja od realne, zaradi česar dojemajo ti ljudje mejo kot nekakšno nepremostljivo oviro, ljudje ob mejnih prehodih pa kvečjemu kot nekaj, kar jim utegne povzročiti težave...«.

V sedemdesetih letih sta Gould in White (1974) sprožila v geografiji uspešno in zanimivo raziskovanje tako imenovanih »miselnih kart« (*mental maps*), ki je vključevalo tudi obravnavo zamišljenih razdalj v fizičnem, kulturnem in političnem prostoru. Avtorja sta sodila, da smemo v kulturno homogenih prostorih pričakovati enakomerno razporeditev informacijskih tokov, ki se z razdaljo zmanjšuje sledeč normalni statistični distribucijski krivulji; če se v takem prostoru pojavi ovira katerekoli narave, se črta, ki ponazarja razmerje med številom informacij in razdaljo, javlja kot pretrgana linija zaradi zmanjševalnega efekta, ki ga v informacijsko širjenje doprinese ovira. V istem času so se z mejami ukvarjali tudi v sistemski teoriji (Strassoldo 1973), za katero je politična oziroma državna meja le ena izmed tolikih meja v družbeni organizaciji prostora, ki sisteme med seboj sicer diferencirajo, omogočajo pa tudi njihovo medsebojno komuniciranje. V skladu s takim pojmovanjem je mogoče družbene prostore opredeliti kot pretežno odprte sisteme, pri katerih dobivajo meje funkcijo filtriranja zunanjih vplivov. Stopnje mejne prepustnosti so seveda različne tako v času kot v prostoru in lahko gredo od zaviranja čezmejnih izmenjav do usmerjanja čezmejnih, še posebno tranzitnih prometnih tokov skozi večje ali manjše število točk, se pravi mejnih prehodov, ali celo do stimuliranja vsestranske čezmejne integracije obmejnega prebivalstva in oblikovanja prave obmejne regije. To pomeni, da je za obmejne prostore pomembno, da v njih odkrivamo oblike in dejavnike čezmejne povezanosti, hkrati pa so ta območja zanimiva za razumevanje delovanja ovir v družbenem prostoru. Novejše raziskave so ugotovile, da mejni zaviralni efekt ni absoluten, temveč relativen in selektiven: odvisen je v prvi vrsti od stopnje notranje družbene povezanosti obmejnega prostora, v katerem predstavlja mejna črta najmanjšo oviro socialnim in kulturnim izmenjavam, ki jih ne more povsem zaustaviti niti v primeru izoliranega sožitja dveh zaprtih obmejnih območij (Suarez Villa in sodelavci 1992). Vzporedno s tem je bilo ugotovljeno, da so v obmejnem prostoru medsebojni konflikti obratno sorazmerni s stopnjo medsebojne povezanosti: bolj ko je obmejni prostor integriran, manjše so možnosti porajanja konfliktov.

2.2. Meje kot element obmejnega prostora: raziskovalni modeli in metode

Ta ugotovitev je povsem v nasprotju s tradicionalnim političnogeografskim konceptom (Holdich 1916, Lattimore 1962), po katerem so »najboljše« tiste meje, ki predstavljajo največjo možno oviro čezmejni komunikaciji, in kaže na razvoj, ki ga je v povojnem obdobju opravila stroka, a tudi proces mednarodnega sodelovanja. Številne raziskave so opozorile na to, da so ravno obmejne regije, v katerih prebivalstvo obeh strani meje velikokrat izkazuje skupno regionalno pripadnost ali sorodno etnično in jezikovno strukturo, tisti povezovalni člen, ki v najbolj naravni obliki in najbolj učinkovito prispeva k razvoju čezmejnih odnosov in mednarodne integracije, saj se v okviru teh regij posamezna obmejna območja po eni strani navezujejo na matično državo, po drugi pa predstavljajo zaradi številnih afinitet s sosednjim območjem pravo prehodno cono. Ti aspekti in te funkcije obmejnih regij so prišle zlasti v ospredje evropskega političnega interesa z uveljavljanjem integracijskih procesov na kon-

tinentu, čeprav ne moremo trditi, da bi medtem prišlo tudi do kake izrazitejše regionalizacije evropskega političnega življenja. Na vsak način je v zadnjih desetletjih, posebno v Nemčiji kot osrednji evropski kontinentalni sili, potekalo precej raziskovalnih projektov, ki so poskusili določiti temeljne elemente in procese pri čezmejnem povezovanju ter vpliv, ki ga imajo na to povezovanje bolj ali manj odprte meje. Ugotovljeni so bili *propulzivni in odbojni faktorji pri čezmejnem sodelovanju*, na primer (Maier 1983):

- enako visoko razvit sistem industrijske družbe v obmejnih območjih;
- skupni sistem informiranja ter poznavanje jezika sosednje države;
- pozitivno razmerje do sosedov ter do čezmejnega sodelovanja;
- pomanjkanje prometnih in informacijski čezmejnih zvez;
- neusklajeno planiranje obmejnih območij;
- prilagajanje prebivalstva položaju zaprte meje.

Poleg tega so bili raziskani še nekateri prostorski in družbeni procesi v preoblikovanju obmejnih območij in njihovem prilagajanju mejnemu režimu, elementi funkcionalne povezanosti obmejnih območij ter njihov prostorski obseg. Vse te empirične ugotovitve na primeru različnih srednjeevropskih obmejnih območij so nedvomno pripomogle k razvijanju relativno zgodnjih in konsolidiranih konceptov pri nastavljanju funkcionalnih in regionalno-planskih oblik čezmejnega povezovanja, pri katerih je bila geografija močno soudeležena. Na osnovi takih konceptov so bila *obmejna območja* opredeljena kot poseben tip perifernih regij, v katerih je gospodarsko in družbeno življenje neposredno pod vplivom bližine mednarodne meje.

V tem okviru se je razvijal tisti sklop geografije obmejnosti, ki se je v glavnem posvečal raziskovanju posameznih obmejnih območij in prispeval k dograjevanju bolj empirične in konkretnim regionalnim stvarnostim prilagojene metodologije, za katero je značilno predvsem to, da je mejo dojemala v izrazito prostorskem oziroma *conalnem smislu*. Meja torej ni nekaj oddeljenega od ozemlja, ki jo obdaja, ampak je z njim sestavni del nekega specifičnega obmejnega območja. Samo obmejno območje pa je relativno kompleksen prostor, ki ga smemo v primeru zadostne stopnje povezanosti s sosednjim območjem ali izkazane funkcionalne komplementarnosti in integriranosti z njim opredeljevati s skupnim terminom obmejne ali bolje *čezmejne regije*. Seveda so tudi v takih okvirih možne različne interpretacije: nekateri preučevalci izpostavljajo pri tem zlasti širše regionalne infrastrukturne ali makroekonomske aspekte čezmejnega povezovanja, drugi pa poudarjajo pomen »drobnih« čezmejnih izmenjav na mikroekonomskem, družbenem in kulturnem področju. V prvem primeru se najpogosteje uporabljajo že ustaljene raziskovalne metode ekonomske in regionalne analize, v drugem se pogosto srečujemo z bolj kvalitativno orientiranimi deli, ki se naslanjajo na izsledke sodobne družbene, zlasti pa socialne in kulturne geografije. Opravljene raziskave (Strassoldo 1982) so opozorile na tri glavne učinke, ki jih imajo meje na prostor: *direktne* (na primer podvojitev funkcij obeh obmejnih con), *indirektne* (na primer ekonomske ugodnosti, ki jih prinaša stik dveh različnih sistemov) in *inducirane* (na primer razvoj infrastrukture). Poleg tega so meje tipizirali po njihovi prehodnosti v *prepustne, odbojne* in *neprepustne*. Seveda pa meje niso nikjer absolutno odprte ali zaprte, temveč se ob vsaki meji razvijejo predeli večje ali manjše odprtosti. Strassoldo je na osnovi razmerja odprtost-zaprto ter dinamičnost-statičnost mejnih območij opredelil štiri vrste mejnih situacij, in sicer: *situacijo obmejne regije* ob odprti in dinamični meji, *situacijo meje-mostu* ob odprti, a statični meji, *situacijo »nikogaršnje zemlje«* ob dinamični zaprti meji in *situacijo perifernosti* ob statični zaprti meji (Strassoldo 1973).

Na vsak način so pri oblikovanju intenzivnejših čezmejnih vezi posebnega pomena drobne čezmejne izmenjave. Te izvirajo iz prostorske mobilnosti obmejnega prebivalstva pri zadovoljevanju svojih dnevniških potreb po *oskrbi, delu, preživljanju prostega časa* in celo *izobraževanju ter bivanju v skupnosti* oziroma vzdrževanju tistih medosebnih vezi, ki so mnogokrat antecedentne samemu pojavu meje. Njihova časovna persistenca se torej ne sklada s sistemsko-političnimi spremembami, do katerih je prišlo v obmejnem prostoru: zaradi tega so primeri takšnega »dolgotrajnega« prostorskega in družbenega vedenja posebno opazni v tistih območjih, ki jih je po sorazmerno dolgem obdobju skupnega življenja »razrezala« nova meja oziroma nov mejni potek. V določenem pogledu je torej opaziti, da se v podob-

nih primerih obmejno prebivalstvo tendenčno vede skoraj tako, kakor da do razmejitev ne bi bilo prišlo, in skuša na ta način reproducirati ali ohraniti prvotno enoten družbeni oziroma kulturni prostor. Seveda je možnost razvoja takih procesov odvisna od mejnega režima, večje ali manjše prepustnosti meje ter večje ali manjše dinamičnosti družbenih procesov ob njej. Toda očitno je, da se sodobne obmejne regije neredko gradijo ravno na starih temeljih skupnih kulturnih prostorov in na bolj ali manj ohranjenih medsebojnih, iz skupne historične tradicije izvirajočih vezi. Nekoliko paradoksalno izzveni sklep, da imajo zato največ možnosti za čezmejno integracijo prav tista obmejna območja, ki so v ne preveč oddaljeni preteklosti doživljala pri politični delitvi tradicionalno enotnega upravnega, kulturnega in gospodarskega prostora največje travme. Na tej osnovi pa je možno ugotoviti ne le stopnjo kulturne, socialne in ekonomske integracije obmejnih regij, temveč je mogoče tudi zelo podrobno analizirati strukturo čezmejnih stikov, ki se prav dobro prilagajajo običajnim družbenim vedenjskim vzorcem, kakršne je odkrivala in razvijala *nemška socialnogeografska raziskovalna metoda* v okviru kategorij bivanja in življenja v skupnosti, dela, oskrbe, izobraževanja in preživetja prostega časa (Klemenčič 1987).

Temu soroden raziskovalni pristop je zaznaven v *angloameriški vedenjski geografiji* (behavioral geography), ki sicer temelji na še nižjem, skorajda individualnem družbenem nivoju. Smoter vedenjske geografije je odkrivanje individualnega ali mikrosocialnega prostorskega dojetja in vrednotenja, za katerega je značilna izredna dinamičnost, saj se ta spreminja pod vplivom novih informacij, starosti, mobilnosti, izkušenj, a ga je vendarle mogoče do določene mere generalizirati in oblikovati na ta način različne grupne stereotipe, ki izvirajo iz trajnejših kulturnih vzorcev življenjskega okolja obravnavanih socialnih skupin. Relativizacija prostora na osnovi individualnega prostorskega dojetja in njegove generalizacije se v vedenjski geografiji izraža v tako imenovanih miselnih kartah, omogoča pa tudi njegovo hierarhizacijo na osnovi opaženega akcijskega radija (Leimgruber 1987). Ta akcijski ali vedenjski prostor, v katerem se odvija življenje posameznih socialnih grup, se tako presenetljivo ujema s prostorom, v katerem se giblje socialna geografija, čeprav slednja izpostavlja zlasti njegove strukturno-funkcionalne elemente, vedenjska pa kulturne. Zaradi tega je mogoče obe navedeni geografski raziskovalni metodologiji s pridom uporabiti tudi pri preučevanju obmejnih območij ter njihovih značilnosti: na primer pri ugotavljanju njihove funkcionalne povezanosti, obsega akcijskega radija ob meji živečega prebivalstva ter njegove strukture, ali vrednotenja lastnega in sosednjega obmejnega območja.

Odkrivanje mehanizmov delovanja čezmejnih izmenjav v obmejnih območjih zahteva torej hkratno poznavanje sočasnih družbenih in prostorskih procesov ter historičnega ozadja, na katerega se te izmenjave velikokrat naslanjajo. Na te aspekte je že konec petdesetih let opozorila *frankofonska limološka šola* na primeru obmejnih območij v Alzaciji, Juri in Quebecu (Daveau 1959, Rochefort 1956), medtem ko so nemški raziskovalci na primeru nemških in švicarskih obmejnih območij razvili zlasti *funkcionalno-planski pristop* (Borchardt 1965, Istel in Robert 1982, Karp 1972, Malchus 1975), ki je našel nato tudi ustrezen operativni odmev v raznih telesih Evropskega sveta in Evropske gospodarske skupnosti oziroma Evropske zveze. Prescott je od srede šestdesetih let (Prescott 1965 in 1987) poudarjal zlasti štiri problemske sklope, ki bi jih morali politični geografi upoštevati pri svojih raziskavah obmejnih pokrajin:

- mejo kot element kulturne pokrajine, njen značaj, potek in spreminjanje;
- značilnosti in strukturo obmejnih območij, regionalne razlike in sorodnosti med obema deloma obmejne pokrajine, vpliv političnih dejavnikov in meje na razvoj ločenih regionalnih oblik v izvorno enotni naravni ali kulturni pokrajini;
- vpliv meje na prostorsko in družbeno organizacijo obmejne prebivalstva, smeri njegove prostorske mobilnosti v vsakdanjem življenju ter dojetja in vrednotenja lastnega in sosednjega okolja;
- odnos med državnimi centri in mejnimi območji oziroma politične odločitve, ki vplivajo na značaj meje, mejnega režima in čezmejnih odnosov.

Minghi (1963) je v istem času opozarjal na potrebo, da se političnogeografski interes od konfliktnih prenese na »navadna« obmejna območja oziroma podrobneje preučuje različne aspekte, ki vplivajo na harmonično sožitje obmejne prebivalstva. Ta koncept je kasneje naslonil na *Housov model* (House 1981)

čezmejnih interakcij, ki je velik pomen pripisal kontaktom in izmenjavam med obmejnima območjema ter na *Rokkanov model* (Rokkan in Urwin 1983) odnosov med centri in periferijami v procesu političnega spreminjanja modernih družb. Prvi je ugotavljal, da se lokalne čezmejne izmenjave ne morejo razvijati v razmerah konfliktualnih meja ali v primerih centralistično urejenih državnih sistemov, a predstavljajo glavno čezmejnih interakcij v »normalnih« mednarodnih in notranjepolitičnih razmerah. Drugi je pripisoval poseben pomen regionalnim gibanjem v perifernih in največkrat tudi obmejnih območjih ter vlogi perifernih lokalnih skupnosti in manjšin pri vzdrževanju svojega avtohtonega naselitvenega ozemlja oziroma kulturne pokrajine, vzpostavljanju čezmejnih stikov in omejevanju konfliktov v primeru delitve tega ozemlja ob razmejitvi. Skratka, sodobno raziskovanje obmejnih območij (Gallusser 1994, Jeanneret 1985, Raffestin 1986, Rumley in Minghi 1991) se v veliko večji meri posveča *kulturnim aspektom* obmejnih prostorov ter s tem tudi lokalnemu prostorskemu vedenju obmejnega prebivalstva in vprašanjem njegove regionalne, etnične in jezikovne identitete.

2.3. Definicije obmejnih območij in določevanje njihovega obsega

Vzporedno z razvojem teoretično-metodoloških konceptov se je v geografiji obmejnosti pojavil tudi problem natančnejšega opredeljevanja samega obmejnega prostora, saj se s pojmom *obmejno območje* običajno razume prostor v okviru neke države, v katerem je čutiti vpliv bližine politične meje, medtem ko označuje pojem obmejne ali *čezmejne regije* prostor, ki obsega obmejno območje na obeh straneh meje. Kakor je ugotovil že Perpillou sredi šestdesetih let (Perpillou 1966) predstavljajo namreč nekatere meje geografsko oviro med dvema državama, okrog drugih pa se oblikujejo manjše teritorialne enote v okviru sosednjih držav. Take obmejne regije torej niso le pokrajine, katerih del je meja ali seštevek dveh ločenih obmejnih območij. Po drugi strani niso niti docela homogene enote, saj prinaša že sam pojav meje v tak prostor osnovno diskontinuiteto. Povezanost te regije gre zato iskati zlasti v funkcionalnih odnosih med obmejnima območjema, ki se lahko razvijajo na osnovi običajnih gravitacijskih trendov med urbanimi in zaposlitvenimi centri ter njihovim zaledjem zaradi obstoja nekaterih *disparitet*, večinoma *ekonomske narave*, ali zaradi obstoječih *afinitet*, večinoma *kulturne narave*, med eno in drugo stranjo meje (Guichonnet in Raffestin 1974, Ricq 1970). Obmejna regija se torej kot taka uveljavlja v kombinaciji *principa funkcionalnosti*, ki izhaja iz prilagajanja obmejnega prebivalstva in obmejne ekonomije danim razmeram, s *principom homogenosti*, ki izvira iz dejstva, da obe obmejni območji velikokrat združuje pripadnost isti kulturni pokrajini, obmejno prebivalstvo pa označujejo iste kulturne karakteristike.

Poleg navedenih terminoloških problemov se poraja še vprašanje same *delimitacije* obmejnih regij. Čeprav razni mednarodni akti ob sprejetju dvostranskih sporazumov o urejanju čezmejnega pretoka blaga in oseb obseg obmejnih območij, za katera so predvidene posebne olajšave, večinoma določajo v širini do 25 km od mejne črte, pa je dejanski obseg obmejne regije lahko precej drugačen od administrativnega ali institucionalnega, a zlasti veliko bolj diferenciran (Biucchi in Godard 1981, Ercmann 1987). Kjer med obmejnima območjema obstaja kulturna afiniteta, predstavlja obseg tega prostora največkrat osnovno jedro čezmejnih regij. Sicer pa so meje takih regij močno različne glede na uporabljeni indikator čezmejne povezanosti, saj nanje vplivajo najrazličnejši faktorji: od same upravne razdelitve obmejnih območij do prometnih in drugih infrastrukturnih, demografskih, ekonomskih, a tudi kulturnih, historičnih ter fizičnih dejavnikov. V razmerah ekonomske disparitete med obmejnima območjema sledo na primer drobne izmenjave na področju oskrbe, dela in preživetja prostega časa bolj trenutnim razlikam v valutnih tečajih, stopnji inflacije in kupni moči in so zato vse prej kot izraz neke trajnejše predispozicije posameznih obmejnih območij za zadovoljevanje in razvijanje te ali one družbene, gospodarske in prostorske dejavnosti. Vse te čezmejne transakcije so zato dokaj nestabilne in lahko vodijo interesente zdaj na eno, spet drugič pa na drugo stran meje. Povsem drugače je s kulturnimi in drugimi osnovnimi družbenimi stiki, ki izvirajo iz potrebe obmejnega prebivalstva po ohranjanju tradicionalnih vezi v okviru nekega skupnega kulturnega prostora in se zato odlikujejo zla-

sti po svoji stabilnosti in trdoživosti tudi v primeru manj odprtih mejnih režimov (Bufon 1992). V svetu ni veliko primerov popolne liberalizacije mejnih režimov, toda na osnovi dosedanjih integracijskih procesov, ki se v najbolj intenzivni obliki uveljavljajo na evropskem kontinentu, je opaziti, da čim bolj je obmejni prostor integriran in manjši je efekt ovire političnih meja, tem bolj se obmejne regije pričenjajo ravnati po običajnih funkcionalno-gravitacijskih principih. Ta razvoj je še posebno izrazit v obmejnih mestih, ki so jih meje odrezale od svojih tradicionalnih zaledij in sedaj ponovno pridobijo nekdanjo funkcijo v obmejnem prostoru, medtem ko se mesta-dvojčki med seboj spajajo v nova in širša urbana jedra. Po drugi strani pa tudi marsikje, kjer je bila funkcija pregrade pri mejah že odpravljena (na primer med državami podpisnicami Schengenskega sporazuma), ni zaznati izrazitejših čezmejnih vezi niti pri institucionalnih čezmejnih regijah, ker je dolgotrajnost političnih meja prispevala k oblikovanju ločenih družbenih prostorov.

3. Obmejna območja in čezmejne regije v Evropi

3.1. Določevanje stopnje obmejnosti in tipologija evropskih obmejnih območij

Ker je Evropa zibelka modernega nacionalizma in zato tisti del sveta, kjer je prišlo do največje politično-teritorialne delitve, ni čudno, da je to kontinent z najvišjo stopnjo »obmejnosti« in da je zato tudi potreba po čezmejnem povezovanju in integraciji temu primerno visoka. Če kot obmejna območja oziroma območja, kjer je v večji meri čutiti efekte bližine politične meje, vzamemo obmejni pas v razdalji do 25 kilometrov od mejne črte, odkrijemo, da obsegajo v Evropi, kjer se nahaja nad deset tisoč kilometrov meja, obmejna območja okrog pol milijona km², v njih pa živi nad 50 milijonov prebivalcev: to je demografsko-teritorialni potencial večje evropske države, kakršna je združena Nemčija.

Stopnja obmejnosti (Bufon 1998a) posameznih držav lahko izrazimo z razmerjem med skupno dolžino političnih meja in skupnim obsegom državnega površja ali s površinskim deležem obmejnih območij na skupno državno površino. Izračun bolj teoretične stopnje obmejnosti po obrazcu $Io1 = Dm : Pd \cdot 100$, se pravi indeksa obmejnosti na osnovi dolžine političnih meja na 100 km² državne površine, ne daje bistveno drugačnih rezultatov od bolj empirične razvrstitve na osnovi conalnega izračunanega deleža obmejnih površin po obrazcu $Io2 = Po : Pd \cdot 100$. Obe razvrstitvi nam omogočata, da evropske države razdelimo na več skupin glede na izkazano ali pričakovano stopnjo obmejnosti: v skupino obmejnih mestnih držav sodita Vatikan in Monako, v katerih bi teoretično prišlo nad 500 km meja na 100 km² površja; kot obmejne žepne države (po padajočem redu glede na stopnjo obmejnosti so to San Marino, Lihtenštajn in Andora) so opredeljene tiste, kjer izkazuje linearni indeks obmejnosti vrednosti med 20 in 60, medtem ko ima Luksemburg kot obmejna mikrodržava indeks okrog vrednosti 10; naslednjo skupino obmejnih malih držav (Slovenija, Moldavija, Švica, Belgija) označujejo linearni indeksi med 3 in 5 ter conalni indeksi med 75 % in 100 %; obmejne srednje male države (Slovaška, Hrvaška, Avstrija, Makedonija, Litva, Nizozemska) beležijo linearne indekse med 2 in 3 ter conalne indekse med 50 % in 75 %; obmejne srednje velike države od Češke do Madžarske in Romunije imajo linearne indekse med 1 in 2, conalne pa med 25 % in 50 %; kot pretežno obmejne velike države lahko označimo tiste (Nemčija, Finska, Norveška, Poljska, Ukrajina), kjer so linearni indeksi med 0,5 in 1,0, conalni pa med 15 % in 25 %; delno obmejne države od Italije do Francije in Danske imajo linearne indekse med 0,2 in 0,5 in conalne med 5 % in 15 %, medtem ko sodijo v skupino pretežno ne-obmejnih držav Velika Britanija in Rusija, kjer je linearni indeks obmejnosti le 0,1 km mejne črte na 100 km² površja, conalni indeks, ki izraža razmerje med obmejnimi območji in celotno površino, pa je manjši od 5 %. Posebno skupino tvorijo nato še otočne države, kjer ni kopnih meja in se njihov status obmejnosti izkaže le v razmerju z njihovimi maritimnimi mejami. Glede na zgoraj prikazane skupine je pričakovati, da bo stopnja obmejnosti posameznih držav obratno sorazmerna z njihovo velikostjo, vendar je glede na ta osnovni trend treba upoštevati še razne modifikatorje, med katerimi ima geografska lega posebno vid-

no mesto, saj imajo zlasti kontinentalne alpske države znatno višjo stopnjo obmejnosti, kakor bi bilo mogoče pričakovati glede na njihov teritorialni obseg.

V *tipološkem pogledu* (Bufon 1998a) lahko obmejna območja oziroma obmejne regije v Evropi delimo na tri osnovne skupine: *zahodnoevropsko, srednjeevropsko in vzhodnoevropsko*. Za zahodnoevropsko skupino je značilna prisotnost »starih« meja, ki sodijo v antecedentni tip, ali pa so se oblikovale vzporedno s historičnimi regijami v tem območju. V tem okolju so se že v šestdesetih in sedemdesetih letih razvile relativno zgodnje oblike čezmejnega sodelovanja, oblikovale pa so se tudi prve čezmejne regije na institucionalni osnovi, ki vključujejo posamezne regije in druge upravne enote na obeh straneh meje in skušajo v njihovih mejah rešiti določene funkcionalne in planske probleme, hkrati pa spodbujati čezmejno povezovanje tudi na socio-kulturnem področju, ki je običajno v teh obmejnih regijah slabo razvito. Za to vrsto obmejnih regij je obnem značilno, da se posamezne že obstoječe upravne enote različnega ranga med seboj povezujejo v neko interesno čezmejno omrežje, ki bi ga lahko opredelili z izrazom »*regija regij*«.

Druga tipološka skupina obmejnih območij in regij je najbolj značilna za srednjo Evropo. V tem območju se historične regije pogosto ne ujemajo z dejansko regionalizacijo prostora v okviru posameznih držav, ker je tu prišlo do številnih subsekventnih razmejitvenih procesov, zlasti po obeh svetovnih vojnah v tem stoletju, ki so prvotno homogene historične regije politično razdelili na več enot. Persistenca socio-kulturnih vezi med obmejnimi prebivalstvom v okviru takih historičnih regij je nato privedla največkrat do nastanka spontanah čezmejnih regij. Te čezmejne regije se zato ne pokrivajo z administrativnimi, upravnimi prostori, temveč z obstoječimi ali historičnimi kulturnimi prostori, poleg tega pa ne uživajo kake posebne podpore pri lokalnih ali državnih oblasteh, ki imajo lahko do čezmejnega sodelovanja celo določen odpor zaradi še odprtih problemov, ki jih je razmejitev vnesla v meddržavne odnose. Kljub temu se te vrste obmejnih regij ob meddržavnem sodelovanju in odprtosti izkazujejo po visoki stopnji družbene integracije, kar običajno vodi k oblikovanju posebnih čezmejnih prostorskih sistemov, ki bi jih lahko opredelili z izrazom »*regije v regijah*«.

Zadnji tip je posebno značilen za vzhodno Evropo, kjer imamo opraviti s kombinacijo starih in novih meja v prostoru, ki je bil tradicionalno manj razvit in redkeje poseljen. Posebno komunistični režim je v vzhodnoevropskih obmejnih območjih to izvorno, velikokrat neugodno situacijo po drugi svetovni vojni še potenciral s tem, da je spodbujal ali povzročal izseljevanje avtohtonega prebivalstva ter sploh omejeval družbeni in ekonomski razvoj obmejnih predelov. Območja s takimi značilnostmi pa imajo tudi v novih razmerah odstranitve močnih ideoloških modifikacijskih vplivov zaradi lastnih skromnih potencialov kaj slabe možnosti za uresničevanje razvitejših oblik čezmejnega sodelovanja in integracije. Tukajšnja obmejna območja in obstoječe, velikokrat le nominalne čezmejne regije bi lahko zato opredelili z izrazom »*regije v rekonstrukciji*«.

3.2. Evropske čezmejne regije

Trenutno je v Evropi okrog 55 *čezmejnih regij institucionalnega tipa* ter nad 30 *čezmejnih prostorskih združenj neformalnega tipa* (Biucchi in Godard 1981, Bučar 1993). Pri prvih srečujemo prave mednarodne organizacije regionalnega značaja, kakršne so delovne skupnosti v alpskem loku (Guichonnet 1988). Delovna skupnost *Arge-Alp* (Arbeitsgemeinschaft Alpländer), v katero so vključeni švicarski kantoni Graubünden, Tessin in St. Gallen, dežele Lombardija in Trentino-Alto Adige v Italiji ter Salzburg, Tyrol in Voralberg v Avstriji, je bila ustanovljena leta 1972 s sedežem v Innsbrucku in je vplivala nato na nastanek delovnih skupnosti *COTRAO* (Comunità de travail des Alpes Occidentales) in *Alpe-Adriatic*. Slednja je bila ustanovljena leta 1978 v Benetkah na osnovi predhodnih stikov med deželami Furlanijo-Julijsko krajino v Italiji, Koroško v Avstriji in republiko Slovenijo v nekdanji Jugoslaviji; temu začetnemu jedru so se pridružile kasneje še druge italijanske in avstrijske dežele, obmejne madžarske upravne enote, a tudi Bavarska in Hrvaška. Poseben pomen te delovne skupnosti je v tem, da je bila to prva in najbolj plodna oblika mednarodnega sodelovanja med deželami z zelo različnimi družbe-

no-političnimi sistemi, čeprav je nato po razpadu komunističnih režimov na vzhodu in osamosvojitvi Slovenije in Hrvaške izgubila začetni elan in del svoje utemeljenosti, saj imata Slovenija in Hrvaška v okviru te delovne skupnosti sočasen status dežel in držav. Nekoliko aktivnejša je ostala delovna skupnost COTRAO, ki je bila formalno ustanovljena v Marseillu leta 1982 in združuje dežele Aosta, Piemont in Ligurijo v Italiji, Provence-Alpes-Côte d'Azur in Rhône-Alpes v Franciji ter kantone Valais, Vaud in Ženeva v Švici. V osemdesetih letih so bile ustanovljene še sorodne delovne skupnosti v Juri in Pirenejih.

Zunaj alpskega loka so običajnejša bolj lokalno usmerjena čezmejna združenja. Prve so nastale v tem okviru skandinavske čezmejne regije na osnovi meddržavnega sporazuma med Dansko, Švedsko, Norveško, Finsko in Islandijo, ki je bil podpisan leta 1962 in bil kasneje večkrat dopolnjen. V okviru tega sporazuma deluje deset različnih regionalnih čezmejnih zvez, med katerimi je kot prva zaživela zveza »*Nordkalotten*« (Severni rt), ki obsega norveške pokrajine Nord-Land, Troms in Finmark, švedsko pokrajino Norrbotten in Lapponio na Finskem. Zelo znana je bila v Evropi tudi meddržavna zveza *Benelux*, v okviru katere že od leta 1969 deluje poseben odbor za skupno prostorsko načrtovanje s štirimi sektorskimi pododbori. Podobne planske teritorialne zveze so nastale kasneje tudi v obmejnem območju med Nemčijo in sosednjimi državami. Značilen za tovrsten tip čezmejnih regij je »*Regio*« na tromeji med Švico, Francijo in Nemčijo s središčem v Baslu. Zаметek današnjega združenja »*Regio*« je že od leta 1963 »*Regio Basiliensis*« (Gallusser 1981), ki je nastalo kot lokalno povezovalno telo med predstavniki gospodarstva, znanosti in politike z ozirom na probleme, ki jih je povzročala obmejna lega mesta Basel, ter na možnost, da se prav zaradi tega to mesto promovira v širšem mednarodnem regionalnem okolju. To združenje šteje danes nad 300 individualnih ter okrog 120 kolektivnih članov, med katerimi so na primer različna podjetja ter kantona Basel mesto in Basel okolica. Leta 1965 sta temu zgledu sledili še francoska in nemška stran, ki sta ustanovili podobni združenji »*Regio du Haut-Rhein*« s sedežem v Mulhousu in »*Regio Friburgensis*« na območju istoimenskega mesta. Različni aspekti razvoja obmejnih območij in čezmejnega sodelovanja, zlasti pa vprašanja regionalnega planiranja, varstva okolja, prometa in komunikacij, zaposlovanja in čezmejne dnevne migracije, izobraževanja, raziskovanja in socialnega varstva, se tako odslej prediskutirajo in uresničujejo tako ločeno, v okviru vsake izmed treh subregij, kakor skupno v okviru telesa, ki združuje predstavnike vseh treh območij. »*Regio*« je poleg tega eden izmed ustanovnih članov Delovne skupnosti obmejnih regij, ki je nastala leta 1971 v Strasbourgu.

Prav tako znano lokalno institucionalno čezmejno združenje je »*Euregio*« (Gabbe 1983), ki se je pričeno oblikovati že v petdesetih letih na severnem mejnem sektorju med Nemčijo in Nizozemsko na območju nizozemskih pokrajin Overijssel in Gelderland ter nemških dežel Nordrhein-Westfalen in Spodnja Saška. To čezmejno združenje sestavljajo tri različna in avtonomne občinske zveze, in sicer dve nizozemski in ena nemška, ki štejejo skupno 104 občine, te pa izvolijo iz svoje srede predstavnike čezmejnega sveta ter izvršnega telesa, ki načeljuje tajništvu Euregia s sedežem v Gronau, in v katerem dela tako nemško kot nizozemsko osebje. Eden izmed najbolj pomembnih smotrov tega združenja je koordinacija in skupno izvajanje socio-ekonomskih in prostorskih načrtov v danem obmejnem prostoru, ki ga označuje dokajšnja razlika med bolj razvitim in gosteje naseljenim nizozemskim delom ter bolj perifernim in demografsko šibkejšim nemškim delom. V prvi fazi so poskušali zato v območje Euregia pritegniti nova podjetja in gospodarske dejavnosti in s tem okrepiti lastni ekonomski potencial, medtem ko se od srede osemdesetih let dalje usmerjajo predvsem k spodbujanju in širjenju čezmejne komunikacije, zmanjševanju operativnih stroškov na tem področju in spodbujanju čezmejnega tehnološkega pretoka.

Na tako, v bistvu zelo pragmatično in v plansko-funkcionalne aspekte čezmejnega sodelovanja in povezovanja usmerjeno orientacijo, ki označuje obe orisani čezmejni združenji »*Regio*« in »*Euregio*« ter nasploh nemška obmejna območja, ki so z imenom »evroregija« leta 1992 nastala tudi ob meji s Poljsko in Češko, se sklicujejo tudi razne evropske komisije in še zlasti že omenjena Delovna skupnost evropskih obmejnih regij s kratico AGE (Arbeitsgemeinschaft Europäischer Grenzregionen). Zaradi tega

ni slučaj, da se nahaja tajništvo te skupnosti, ki ima sicer neformalni sedež v Strasbourgu in Bonnu ter predstavništva v Barceloni in Trentu, prav v Gronau oziroma na sedežu Euregia. AGEG je doslej pripomogla k sprejetju pomembne evropske konvencije o čezmejnem sodelovanju, ki je bila podpisana v Madridu leta 1981 in je v okviru evropskega programa »Interreg« oblikovala projekt »Lace« (*Linkage Assistance and Cooperation for the European Border Regions*), to je nekakšne observatorij čezmejnega sodelovanja, na katerega se razne evropske obmejne regije lahko obrnejo tudi za tehnično in organizacijsko pomoč. Tudi ta ustanova ima sedež v kraju Gronau in je na osnovi izkušnje Euregia že izdelala razne elaborate in priporočila o ekonomskem čezmejnem sodelovanju ter planiranju v obmejnih regijah.

Nadaljnji razvoj v nastajanju tako imenovanih evroregij, ki so še posebno številne ob nemški zahodni meji, je pospešila združitev Nemčije in uveljavitev parlamentarnih demokratičnih družbeno-političnih sistemov v nekdanjih komunističnih državah vzhodnega bloka. Številne evropske pobude in korist manj razvitih in perifernih območij držav članic Evropske unije so bile sedaj razširjene ali na novo uvedene tudi za obmejna območja na vzhodu (Maier in Dittmeier 1997). V tem okviru je bil razširjen in preoblikovan tudi program Interreg, ki je do leta 1990 finančno stimuliral zlasti manj razvita obmejna območja Irske, Španije, Portugalske in Grčije (Hansen 1983). Novi Interreg se tako v večji meri posveča tudi vzhodnim obmejnimi območjem držav članic Evropske unije, kakršne so Nemčija, Avstrija in Italija, njemu zraven pa je program Phare, ki je izrecno namenjen mednarodnemu sodelovanju in modernizaciji srednjeevropskih in vzhodnoevropskih držav zunaj okvirov Evropske unije (Ferrara in Pasi 2000). Na tej osnovi so se že oblikovale že omenjene nove evroregije med Nemčijo ter Poljsko in Češko, medtem ko ostajajo še v povojih čezmejne regionalne pobude na obmejnih območjih med Avstrijo, Češko, Slovaško, Madžarsko in Slovenijo ter med Italijo in Slovenijo.

4. Doprinos slovenske geografije obmejnosti pri preučevanju čezmejne povezanosti

Pri raziskovanju posameznih obmejnih prostorov na območju Slovenije je bila doslej najbolj podrobno obdelana *goriška obmejna regija* na obeh straneh slovensko-italijanske meje, kjer je bila prvič v slovenskem okolju predstavljena tudi metodologija raziskovanja specifičnih obmejnih območij (Bufon 1995a in 1996a). Ta vključuje najprej analizo obstoječih meja v prostoru ter njihove soodvisnosti, časovne trajnosti in prostorskega poteka s posebnim poudarkom na efektih, ki jih je imela nova politična razmejitev v tradicionalno enotni regionalni stvarnosti ter na postopnem razvijanju oblik čezmejnih izmenjav in sodelovanja. V tem okviru je pomembna tudi prepustnost politične meje, ki jo lahko merimo s tipologijo in številom mejnih prehodov ter z gibanjem čezmejnega potniškega in eventualno tovarnega prometa po mejnih odsekih in obdobjih. Pomembna je nadalje regionalna strukturna analiza obmejnega prostora ter ugotavljanje stopnje socioekonomske usklajenosti na regionalnem in mikroregionalnem nivoju, a tudi procesov regionalnega spreminjanja v odnosu do prisotnosti politične meje. V tem sklopu se uporabljajo kvantitativne raziskovalne metode regionalne analize, le da v primeru obmejnih regij zajamemo v to analizo obmejno območje na obeh straneh meje, za kar moramo predhodno ustrezno poenotiti uporabljene statistične podatke, v analizo pa vključiti tudi statistično testiranje vpliva mejne črte na regionalno diferenciacijo in transformacijo. Končno nam bolj kvantitativno, a tudi kvalitativno orientirano raziskovanje socio-kulturne povezanosti obmejnega prebivalstva in razlik v vrednotenju lastnega in sosednjega obmejnega prostora razkrije tako motivacije čezmejnega gibanja, njegovo usmerjenost in intenzivnost, kakor obseg različnih funkcionalnih in kulturnih čezmejnih prostorov pri vsakodnevnem ali običajnem izvajanju prostorsko relevantnih socialnih dejavnosti obmejne prebivalstva (Bufon 1995b). Tovrstna metodologija, ki temelji na dobro pripravljenem vprašalniku in dovolj obsežnem in reprezentativnem številu respondentov, omogoča na ta način izdelavo tipološke členitve obmejnega prostora ter nenazadnje tudi komparacijo med različnimi obmejnimi območji v Sloveniji in Evropi. Uporaba sorodne metodologije pri analizi socio-kulturnih aspektov obmej-

nosti je tako opozorila na visoko stopnjo afinitete med obmejnimi prebivalstvom goriške obmejne regije v primerjavi z obmejnimi območji v severni in južni Švici, na kar očitno vpliva »mladost« same goriške obmejne regije, a tudi prisotnost prostorsko in družbeno dejavnega ter etnično homogenega prebivalstva v njenem ožjem obmejnem pasu. Dosedanje analize so ugotovile, da ta obmejna območja nudijo zelo dobro podlago za nastanek med seboj bolj integriranih družbenih prostorov in za razvoj višjih oblik čezmejne sodelovanja.

Razvoj obmejnih območij je odvisen od vrste dejavnikov, med katere lahko prištevamo širše geopolitične razmere in različni historiat posameznih mejnih odsekov, meddržavne politične in gospodarske odnose, mejno prepustnost, regionalne razmere in dinamiko socio-ekonomskega razvoja v obmejnih območjih, a tudi predispozicijo obmejnega prebivalstva k vzdrževanju in utrjevanju čezmejnih vezi. Na ta način je mogoče različne mejne odseke tudi opredeljevati po njihovi prehodnosti, prevladujočih funkcionalnih elementih in drugih tipoloških elementih. Na primeru Slovenije so dosedanje raziskave (Bufon 1996b, Klemenčič 1976, 1984, 1987 in 1993) pokazale, da prihaja ob kombinaciji mednarodnih dejavnikov, kot so porast gospodarskih izmenjav, turističnih tokov in tranzitnega prometa, ter regionalnih dejavnikov, ki se prvenstveno navezujejo na pretok ljudi, blaga in komunikacij v okviru obmejnih območij, do celovitejšega razvoja ne le posameznih prometnih koridorjev ali obmejnih središč, ampak tudi širšega obmejnega prostora. Na ta način so se različna obmejna območja vzdolž slovenskih meja že razvila v prave obmejne regije, čeprav za razliko od drugih evroregij slednje ne temeljijo na institucionalnih, temveč bolj na spontanah oblikah čezmejne povezanosti, ki zavzemajo tudi manjši teritorialni obseg. Zanje je zato značilen precejšen vpliv lokalnih dejavnikov, ki izvirajo bolj iz skupne teritorialne zavezanosti, kakor pa od trenutnih mednarodno-političnih in gospodarskih zahtev. V tem pogledu je slovenska geografija v aplikaciji socialno-geografskih metod pri preučevanju prostorske funkcije obmejnih, predvsem etničnih in drugih regionalnih skupnosti odkrila nove raziskovalne dimenzije (Bufon 1998b).

Dejansko bi lahko v odkrivanju prostorskega obsega določenih relevantnih družbenih aktivnosti ob meji in prek nje ter v opredeljevanju prostorske funkcije obmejnih socialnih skupin zaznali tudi glavni doprinos slovenske geografije k raziskovanju obmejnih območij (Klemenčič in Bufon 1994). Poudarjeno je bilo, da imajo obmejna območja in v njih potekajoči čezmejni odnosi velik pomen ne samo na področju družbene in ekonomske integracije na meddržavni in medregionalni ravni ampak tudi pri ohranjanju kulturnih značilnosti in utrjevanju medetničnega sožitja in povezovanja. Ta element obmejnih območij je še posebno zastopan tam, kjer so prisotne nacionalne manjšine, obmejna območja s takimi značilnostmi pa so na evropskem kontinentu bolj pravilo kot izjema. Zaradi tega srečujemo izrazitejšo predispozicijo po večji čezmejni integraciji v vseh tistih slovenskih obmejnih območjih, kjer žive vsaj na eni strani mejne črte pripadniki avtohtonih manjšin ali priseljenih skupnosti iz sosednjih območij. Na ta potencial lahko nato kot bolj ali manj efekten modifikator deluje različna teritorialna in regionalna orientacija teh skupnosti, ki izhaja iz persistence in prepustnosti posameznih mejnih odsekov, ter različna stopnja zaščite in razvoja manjšinskih skupnosti in odgovarjajočih državnih sistemih. Vse to pa odpira v obmejnih območjih vrsto novih aspektov, ki postajajo vse bolj pomembni v procesu evropske integracije, odpravljanja tradicionalnih funkcij političnih meja in uveljavljanja medsebojnega razumevanja v kulturno tako raznolikem evropskem prostoru.

5. Sklep

Geografija obmejnosti s svojimi družbenimi, kulturnimi in političnimi aspekti prevzema vse bolj pomembno vlogo v procesu »humanizacije« tradicionalnega geografskega pristopa do vprašanja političnih, a tudi drugih družbenih in kulturnih meja. Ob čezmejnih »makro« transakcijah med mejnimi družbami se vse bolj izpostavljajo tudi »mikro« transakcije na ravni obmejnega prebivalstva in obmejnih območij v izpolnjevanju vsakdanjih življenjskih potreb in prehajanju od konfliktnih do harmoničnih oblik obmejnosti. Ker se mnoge socialne in ekonomske »mikro« transakcije navezujejo na kulturne vezi

med obmejnimi prebivalstvom in ker ostajajo te vezi relativno stabilne tudi ob mednarodnih političnih transformacijah, opazamo navidez paradoksalno dejstvo, da imajo največ možnosti razvoja v obmejni regijo prav tista obmejna območja, ki so v nedavni preteklosti doživele največje probleme ob delitvi dotlej enotnih upravnih, kulturnih in funkcionalnih prostorov. Tudi ta vidik je ob drugih vprašanjih preučevanja oblik čezmejne povezanosti doprinesla slovenska geografija obmejnosti. Seveda je treba na teh izhodiščih v slovenski geografiji, kot smo naglasili pred skoraj desetletjem (Bufon 1993), še marsikaj narediti: poglobiti vprašanje teritorialnega vedenja regionalnih in lokalnih skupnosti ob mejah ter njihove kulturne in prostorske identitete; razširiti raziskovalni interes od funkcionalno bolj povezanih tudi na ostala obmejna območja in odkrivati vzroke slabše čezmejne integracije; sistematizirati in uskladiti raziskovalno delo na najnovejšem in najdaljšem obmejnem sektorju s Hrvaško, a tudi na drugih obmejnih odsekih; preveriti razmerja med družbenim in prostorskim položajem ob političnih in različnih notranjih meja Slovenije; nenazadnje pa tudi temeljiteje razmisliti o novi vlogi Slovenije kot obmejne države med Evropsko unijo in Balkanom z vidika njene politične in ekonomske geopolitične integracije ter njenih učinkov na notranji regionalni razvoj. Skratka, zdi se, da utegne biti Slovenija, upoštevajoč njeno dimenzijo in navedene raziskovalne teme, zelo primeren in priročen »laboratorij« za preučevanje obmejnosti, obmejnih odnosov in čezmejnega povezovanja v pogojih ohranjanja kulturne različnosti, kakor tudi njihovih prostorskih vplivov na »nova« in »stara« obmejna območja srednje Evrope (Bufon 1996c).

6. Viri in literatura

- Biucchi, B., Gaudard, G. (urednika) 1981: *Regions frontalières – Grenzregionen – Regioni di frontiera*. Saint Saphorin.
- Boggs, S. W. 1940: *International Boundaries – A Study of Boundary Functions and Problems*. New York.
- Borchardt, C. 1965: *Die Veränderung in der Kulturlandschaft beiderseits der saarländisch-lothringischen Grenze*. Heidelberg.
- Bučar, B. 1993: *Mednarodni regionalizem – mednarodno večstransko sodelovanje evropskih regij*. Ljubljana.
- Bufon, M. 1992: *Geografija obmejnosti: da ali ne?*. *Geographica Slovenica* 23. Ljubljana.
- Bufon, M. 1993: *Elementi obmejnosti in faktorji oblikovanja prekomejnih območij na primeru Slovenije*. Dela 10. Ljubljana.
- Bufon, M. 1995a: *Prostor, meje, ljudje – Razvoj prekomejnih odnosov, struktura obmejnega območja in vrednotenje obmejnosti na Goriškem*. Trst.
- Bufon, M. 1995b: *Metodi di analisi delle aree di confine e delle relazioni transfrontaliere – problemi e prospettive*. *Quaderni del dottorato di ricerca in Geografia Politica* 5. Trieste.
- Bufon, M. 1996a: *Social integration in the Italo-Slovene border landscape – the Gorizia transborder region*. *TESG* 3. Utrecht.
- Bufon, M. 1996b: *Slovenia – a Central European border country*. *Slovenia – A Gateway to Central Europe*. Ljubljana.
- Bufon, M. 1996c: *Some political-geographical problems of transition in Central Europe – the case of Slovenia*. *Central Europe after the Fall of the Iron Curtain*. Frankfurt.
- Bufon, M. 1998a: *Le regioni transfrontaliere nel processo di unificazione europea*. *L'Europa delle regioni e delle reti*. Torino.
- Bufon, M. 1998b: *Borders and border landscapes – a theoretical assessment*. *Borderlands or Transborder Regions – Geographical, Social and Political Problems*. Opole, Lodz.
- Daveau, S. 1959: *Les régions frontalières de la Montagne jurassienne*. Ain.
- Deutsch, K. W. 1953: *Nationalism and Communication – An Inquiry into the Foundations of Nationality*. Boston.

- Ercmann, S. (urednica) 1987: Cross-Border Relations – European and North American Perspectives. Schweizer Studien zum Internationaler Recht – Etudes Suisses de Droit Internationale 49. Zürich.
- Ferrara, W., Pasi, P. 2000: Come funzionano le euroregioni – esplorazione in sette casi. Gorizia.
- Gabbe, J. 1983: Die EUREGIO – deutsch-niederländische Zusammenarbeit auf kommunaler Ebene. Regionalismus in Europa. München.
- Gallusser, W. A. 1981: Grenze und Kulturlandschaft. Regio Basiliensis 22/23. Basel.
- Gallusser, W. A. (urednik) 1994: Political Boundaries and Coexistence. Bern.
- Gould, P., White, R. 1974: Mental Maps. Hammondswoth.
- Guichonnet, P., Raffestin, C. 1974: Geographie des frontieres. Paris.
- Guichonnet, P. 1988: La frontiere dans les Alpes. L'Effet frontiere dans les Alpes. Vallée d'Aoste.
- Hansen, N. 1983: International cooperation in border regions – an overview and research agenda. International Regional Science Review 3. London.
- Hägerstrand, T. 1968: Innovation Diffusion as a Spatial Process. Chicago.
- Holdich, T. H. 1916: Political Frontiers and Boundary Making. London.
- House, J. W. 1981: Frontier studies – an applied approach. Political Studies from Spatial Perspectives. New York.
- Itel, W., Robert, J. 1982: Raumordnung beiderseits der Grenzen der BRD zu den Nachbarstaaten der EG sowie Schweiz und Österreich. ARL-Beiträge Band 59–60. Hannover.
- Jeanneret, P. 1985: Regions et frontieres internationales. Neuchatel.
- Karp, H. J. 1972: Grenzen in Ostmitteleuropa während des Mittelalters – ein Beitrag zur Entstehungs-geschichte der Grenzlinie aus dem Grenzraum. Köln, Wien.
- Klemenčič, V. 1976: The open border and border regions as a new regional-geographical phenomenon. Regionalnaja Geografija. Moskva.
- Klemenčič, V. 1984: Geographische Probleme der Grenzräume Sloweniens, Österreich in Geschichte und Literatur mit Geographie 6. Wien.
- Klemenčič, V. 1987: Državna meja na območju Slovenije in obmejna območja kot nov geografski fenomen. Razprave in gradivo 20. Ljubljana.
- Klemenčič, V. 1993: Geopolitični položaj ter teoretski in metodološki poizkus opredelitve tipov obmejnih območij na primeru Slovenije. Geografski aspekti obmejnosti in regionalnega razvoja, Dela 10. Ljubljana.
- Klemenčič, V., Bufon, M. 1994: Cultural elements of integration and transformation of border regions – the case of Slovenia. Political Geography 13/1. Oxford.
- Lattimore, O. 1962: Studies in Frontier History. Paris.
- Leimgruber, W. 1987: Il confine e la gente – interrelazioni spaziali, sociali e politiche fra la Lombardia e il Canton Ticino. Varese.
- Lösch, A. 1940: Die räumliche Ordnung der Wirtschaft. Jena.
- Mackay, J. R. 1958: The interactance hypothesis and boundaries in Canada. Canadian Geographer 11. Toronto.
- Maier, J. 1983: Grenzen und Raumforschung – eine Problemskizze. Staatsgrenzen und Einfluss auf Raumstrukturen und Verhaltensmuster. Bayreuth.
- Maier, J., Dittmeir, V. 1997: Strukturwandel oder Strukturbruch im Grenzraum – Bevölkerungs- und Wirtschaftsveränderungen im Bayerischen und Böhmisches Grenzland. Socialnogeografski problemi: posvečeno 70. letnici profesorja Vladimírja Klemenčiča, Dela 12. Ljubljana.
- Malchus, V. 1975: Partnerschaft an europäischen Grenzen. Bonn.
- Minghi, J. V. 1963: Boundary studies in political geography. Annals 53. Washington.
- Perpillou, A. V. 1966: Human Geography. London.
- Prescott, J. R. V. 1965: The Geography of Frontiers and Boundaries. London.
- Prescott, J. R. V. 1987: Political Frontiers and Boundaries. London.
- Raffestin, C. 1986: Elements pour une théorie de la frontiere. Diogene 134. Paris.

- Reynolds, D. R., McNulty, M. L. 1971: On the analysis of political boundaries as barriers – a perceptual approach. *East Lake Geographer* 23. Chicago.
- Ricq, C. 1970: Les régions frontalières à l'heure du Marché commun. Bruxelles.
- Rochefort, M. 1956: Role perturbateur des frontieres sur le reseau des petites villes en Alsace. *Bulletin de la Association Geographique Francaise*. Paris.
- Rokkan, S., Urwin, D. W. 1983: *Economy, Territory, Identity*. Beverly Hills.
- Rumley, D., Minghi, J. V. (urednika) 1991: *The Geography of Border Landscapes*. London.
- Strassoldo, R. (urednik) 1973: *Confini e regioni*. Trieste.
- Strassoldo, R., Delli Zotti, G. (urednika) 1982: *Cooperation and Conflict in Border Areas*. Milano.
- Suarez-Villa, L. in sodelavci 1992: Territorial and border barriers in information and communication networks: a conceptual exploration. *TESG 2*. Utrecht.

7. Summary: Geography of border landscapes, cross-border regions and forms of cross-border co-operation

(translated by Henrik Ciglič and the author)

Along the border as of linear spatial and socio-political phenomenon, which has in the past played the role of a political-strategic isoline, the new geographical term »cross-border regions« has been gradually introduced in political geography, for it has become clear that the interest of political geographers has to be orientated not only towards the broader geopolitical aspects of political decisions and spatial interventions that are so well represented by the affirmation and transformation of political boundaries, but also towards the social and spatial effects that boundaries may have in individual regions. In the spatial sense, the modern political geography thus studies boundaries as they mark the territorial dimension of political organisations and systems and at the same time exert influence upon the formation of special cross-border regions. The latter are not only different in view of the diverse nature of the political boundary but are also changing in view of the shifts in the border location and in view of the border functional dynamics or its greater or smaller permeability. The significance of the geography of border landscapes lies therefore particularly in the fact that it began to deal with boundaries not only within the framework of the political-strategic and political-historical proceedings but has placed them into the processes within cross-border regions and their social spaces. The recent investigations have shown that the cross-border restraining effect is not absolute but relative and selective: it depends primarily on the intensity of social relations within the cross-border area, in which the border line exercises the smallest impediment to social and cultural exchanges. These cannot be totally stopped even in the case of an isolated cohabitation of two closed border areas. At the same time it was established that in cross-border regions the mutual conflicts are inversely proportioned to the degree of mutual connectedness: the more the cross-border region is integrated, the lesser the possibilities of new conflicts springing up.

This assessment, however, is in total contrast to the traditional political-geographical concepts, according to which the »best« boundaries are no doubt those that constitute the greatest possible obstacle in cross-border communication, and points the development made in the post-war period by the research as well as by the process of international co-operation. Numerous investigations have called attention to the fact that the cross-border regions, in which the inhabitants on both sides of the boundary often show joint regional allegiance or cognate ethnic and linguistic structure, represent the most natural form and an effective contribute towards the development of cross-border relations and international integration. Thus cross-border regions are on the one hand tied to the mother country, while on the other hand they constitute, due to the numerous affinities with the neighbouring areas, a true transitional zone. These aspects and functions of cross-border regions have come to the foreground of the European political interest particularly through the affirmation of the integration processes on the con-

continent, although we cannot claim that some more explicit regionalisation of European political life has taken place in the meanwhile. In any case, a number of research projects have been implemented in the last few decades, especially in Germany as one of the Central European continental powers, that have attempted to define the basic elements and processes in the cross-border integration and the impacts exerted on this integration by the conditions of more or less open borders. Some spatial and social processes in the transformation of cross-border regions and their adaptation to the frontier regime, the elements of functional connectedness of the cross-border regions, and their spatial extent have also been researched. All these empirical assessments, as in the case of various Central European cross-border regions, have no doubt contributed towards the development of relatively early and consolidated concepts in the setting up of functional and regionally planned forms of cross-border integration, in which geography was strongly present. On the basis of such concepts, *cross-border regions* have been defined as a special type of peripheral regions, in which the economic and social life is directly influenced by the proximity of international border. Within this framework, a particular interest has been dedicated to a more empirical research of cross-border regions, for which a special methodology has been developed, its main characteristic being in the fact that the boundary has been comprehended by it in explicitly spatial or *zonal sense*. Boundary is therefore not something distant from the territory that encloses it but is, together with it, a component part of a specific cross-border region. The cross-border region itself is, on the other hand, a relatively complex space that can be, in the case of a sufficient degree of connectedness with the neighbouring area or of proved functional complementarity and integration with it, defined by a common term of a *cross-border region*.

Apart from the above stated terminological problems, the issue of *delimitation* of cross-regions itself is being raised. Although various international acts mostly stipulate, upon the acceptance of agreements concerning the cross-border movement of goods and people, the extent of cross-border regions, for which special facilities are foreseen, to the width of 25 km from the boundary line, the actual extent of the cross-border region can be very different from the administrative or institutional extent, and can be especially more differentiated. Where the conditions of cultural affinity exist, the extent of the place in which these conditions are met most often delineates the basic core of the cross-border regions. The boundaries of such regions can, indeed, be very diverse in view of the used indicator of the cross-border connectedness, for they are influenced by very different factors: from the administrative divisioning of the cross-border regions itself to the traffic and other infrastructures, demographic, economic as well a cultural, historical and physical factors. In the conditions of economic disparity between two cross-border regions, minor exchanges in the spheres of supply, work and spending of spare time follow more momentary differences in exchange rates, inflation rate and buying power and are therefore anything else but an expression of some lasting predisposition of separate cross-border regions for the satisfaction and development of this or other social, economic or spatial activity. All these cross-border transactions are therefore fairly unstable and can lead those interested now to this side and now to the other side of the border. An entirely different is the case regarding cultural and other basic social contacts that originate from the cross-border population's need to preserve the traditional ties within the framework of a common cultural locus and are therefore distinguished particularly due to their stability and persistence even in the case of open border regimes. There are only a few cases of total liberalisation of border regimes in the world, but on the basis of the existing integration processes, which are being affirmed in the most intense form on the European continent, we can notice that the more the cross-border area is integrated and the lesser is the effect of the obstacle in the shape of political border, the more the cross-border regions begin to act in accordance with the usual functionally-gravitational principles. This development is particularly explicit in those cross-border towns that had been cut off by the borders from their traditional hinterlands and are now regaining their former function in the given cross-border region, while twin-towns are merging into a new and wider urban centres. On the other hand there are many places where the function of a border obstacle has been abolished (for example between the countries that signed the Schengen Convention in the EU), where we can-

not detect distinct cross-border ties not even in the conditions of institutional cross-border regions, since the protractedness of political borders contributed towards the formation of separated social spaces.

The article further deals with different types of cross-border regions in Europe, divided by the author into Western European, Central European and Eastern European types, and with various organisational forms of the European cross-border regions on which the model of the so-called »Euroregions« is based. In the end the article discusses the contribution of the Slovene geography towards the research into the cross-border regions, underlining that the cross-border regions and relations that are taking place in these regions are of great significance not only for the sphere of social and economic integration at the international and interregional levels, but also for the preservation of cultural specificities and strengthening of the interethnic cohabitation and associating. This element of the cross-border regions is represented particularly in those places where national minorities are present, and on the European continent cross-border regions of such characteristics are sooner a rule than exception. This is the reason why a more explicit predisposition for a greater cross-border integration is noted in all those Slovene cross-border regions, where at least one side of the boundary-line is populated by members of autochthonous minorities or immigrant communities from the neighbouring areas. Upon this potential, the diverse territorial and regional orientation of these communities can then act as a more or less effective modifier, which proceeds from the persistence and permeability of separate border sections, as well the different degree of protection and development of minority communities in the corresponding state systems. And all this is opening up, in the cross-border regions, a series of new aspects that are becoming more and more important in the process of European integration, abolishment of traditional functions of political borders and affirmation of mutual understanding in this culturally diverse European territory.